

127, str. 452, razglas o vpisu v združni register. — 5. Ur. l. z dne 23.3. 1920, Letnik II, št. 105, str. 481, prva sprememba članov načelstva. — 6. Ur. l. z dne 13.9.1920, Letnik II, št. 105, str. 481, objava o spremembi združnih pravil. — 7. Ur.l. z dne 4.7.1923, Letnik V., št. 61, str. 404, sprememba združnega načelstva v letu 1923. — 8. Ur.l. z dne 14.7.1925, Letnik VII, št. 66, str. 428, javno naznailo združitve. — 9. Ur.l. z dne 8.10.1925, Letnik

VII, št. 94, str. 671, izbris članov načelstva in obvestilo o likvidatorjih zadruga. — 10. Ur.l. z dne 6.10.1927, Letnik IX, št. 103, str. 699, objava o končani likvidaciji. — 11. I. Mohorič, Zgodovina obrti in industrije v Trziču, I. knjiga, Trzič, 1957, str. 307-308. — 12. J. Praznik, Zadruga temelj narodnega blagostanja, Prosvetna knjižnica 5. zvezek, Maribor 1930.

KOLEKTIVNE POGODBE NA SLOVENSKEM

FRANCE KRESAL

Kolektivne pogodbe so se iz sredstev delavskega boja razvile v pomemben vir delovnega prava, in so postale avtonomen, splošen, pismen sporazum med delavsko strokovno organizacijo – sindikatom in delodajalcem ali ustreznim združenjem delodajalcev o splošnih delovnih pogojih, pravicah in dolžnostih iz delovnega razmerja ter medsebojnih pravicah in dolžnostih pogodbenih strank, katerih učinek je v normativnem delu za udeležence neposreden in prisilnopraven. Predstavniki delojemalcev in delodajalcev lahko mimo določb delavske zakonodaje z medsebojnimi pogajanjmi dogovorijo v kolektivni pogodbi za delavce ugodnejše in naprednejše delovne pogoje in večje pravice – tem ugodnejše, čim močnejši in aktivnejši je sindikat. Kolektivne pogodbe so se prvotno sklepale za posamezno podjetje ali samo za ožji krog podjetij in so bile rezultat posamezne delavske akcije, stavke, v njih pa so zapisali in natančno določili dosežene uspehe (dolžina delovnega časa, višina mezd, počitki med delom in podobno) in pogoje sporazuma ob prenehanju delavske akcije. Čim širši krog so kolektivne pogodbe zajemale, tem večjo veljavo so delavske pridobitve v njih dobivale in so se v splošnih kolektivnih pogodbah takorekoč uzakonjale. Mnoge delavskozaščitne določbe iz kolektivnih pogodb so sčasoma obogatile delovno-pravno zakonodajo. Kolektivne pogodbe so lahko učinkovita bližnjica k boljši in večji delavski zaščiti, kot jo nudi delavska zakonodaja, ker so bolj gibke in takoj sledijo doseženim uspehom delavskih akcij.

Sklepati so jih začeli v drugi polovici 19. stoletja najprej v Švici in Nemčiji; na prelomu stoletja so bile uveljavljene že v vsej Evropi in do prve svetovne vojne tudi že zelo razširjene. Razvoj kolektivnih pogodb ni bil povsod enako hiter in močan.

1895. je bila podpisana kolektivna pogodba za vse grafično delavstvo v Avstriji. V njej so uveljavili večino svojih zahtev glede minimal-

nih mezd in akordnih postavk, skrajšanje delovnega časa na 9 ur dnevno, ureditev zaposlovanja vajencev in uvedbo posebnega razsodišča za poravnavo sporov pri izvajanju kolektivne pogodbe. Veljala je za 5 let. Kolektivno pogodbo so z delavskim bojem izboljševali, zlasti njena določila glede mezd in delovnih pogojev. Ta kolektivna pogodba je veljala za vso tiskarsko stroko v Avstriji. Podjetniki je niso povsem spoštovali in v celoti izvajali, zato so jih marsikje s stavko prisilili v izvajanje kolektivne pogodbe. Tako je moralo tudi tiskarsko društvo za Kranjsko leta 1900 s stavko prisiliti dva podjetnika, da sta izvajala določbe kolektivne pogodbe. Konec leta 1905 so grafični delavci v vsej Avstriji prisilili tiskarske podjetnike k izboljšanju kolektivne pogodbe.

Po poročilih avstrijske strokovne (sindikalne) komisije je bilo do leta 1905 v Avstriji sklenjenih le 20 kolektivnih pogodb, leta 1906 pa že 448. Na Kranjskem so bile podpisane tri kolektivne pogodbe, na Koroškem pet in na Štajerskem 21. Sklepanje kolektivnih pogodb pa ni bilo lahko. Podjetniki so se branili ustrežati kolektivnim zahtevam delavstva in od 448 sklenjenih kolektivnih pogodb jih je bilo samo 192 sklenjenih na miren način, 237 šele po večkratnih stavkah in 19 po delnih stavkah. Kolektivnih pogodb je bilo največ sklenjenih tam, kjer so bile močne strokovne organizacije. Slovenske dežele so bile slabo sindikalno organizirane. Največ kolektivnih pogodb so sklenili kovinarji in strojni delavci, nato pa živilski, oblačilni, gradbeni, tekstilni, lesni in usnjarski delavci. Kolektivne pogodbe so določale dolžino delovnega časa in so ga za 90% delavcev skrajšale za eno do dve uri na dan (delovni čas je bil z zakonom omejen leta 1885 na enajst ur na dan in leta 1919 na osem ur na dan), delavske mezde so povečale za okrog 19%, mnoge so priznale sindikalnim organizacijam v podjetju, da zastopajo interese delavcev v odnosu do podjetnikov. Takemu

razvoju je sledila tudi delavska zakonodaja. Leta 1907 je izšla novela obrtnega reda, ki je urejala pravno osnovo za sklepanje kolektivnih pogodb do prve svetovne vojne.

V letih do prve svetovne vojne je bilo sklepanje kolektivnih pogodb že povsod uveljavljeno. Analiza sklepanja kolektivnih pogodb kaže, da je bilo brez stavk sklenjenih več kolektivnih pogodb tam, kjer je bil večji delež sindikalno organiziranih delavcev. Na Norveškem na primer, kjer je bilo 86% delavcev sindikalno organiziranih, je bilo leta 1909 74% kolektivnih pogodb sklenjenih brez stavke. Kolektivne pogodbe so povsod urejale delovne pogoje za vedno večji del delavstva, zlasti po prvi svetovni vojni. Takemu razvoju urejanja delovnih pogojev je sledil tretji poseg države v urejanje delovnih odnosov.

Sama je začela normirati vse delovne odnose in splošne delovne pogoje. Najprej je prevzela nase posredovanje v sporih glede kolektivnih pogodb, nato je take spore razsojala in končno po določenem postopku sama izdajala kolektivne pogodbe ali pa razglašala najpristojnejše kolektivne pogodbe za splošno obvezne (oktroirane kolektivne pogodbe – Avstrija 1919, Nemčija 1923, Jugoslavija 1937) in predpisovala minimalne mezde.

Nadaljni razvoj je šel v dve smeri. V totalitarnih, fašističnih in nacionalističnih državnih režimih ni bilo več svobode sindikalnega delovanja in kolektivne pogodbe so izginile s področja urejanja delovnih razmerij. V državah takoimenovane zahodne demokracije so se delavski sindikati združevali v velike in močne konfederacije, ki so ob vedno močnejšem posredovanju državne oblasti sklepale kolektivne pogodbe s podjetniškimi združenji.

V zakonodaji stare Jugoslavije se kolektivne pogodbe prvič omenjajo v Zakonu o zaščiti delavcev z dne 28. februarja 1922, bolj podrobne določbe o njih pa je prinesel šele Zakon o obrtih z dne 5. novembra 1931. Na slovenskem ozemlju je bilo sklepanje kolektivnih pogodb regulirano že z avstrijskim zakonom iz leta 1907 in je bilo pri nas ob nastanku nove države sklepanje kolektivnih pogodb že splošno znano in uveljavljeno, tako kot sredstvo delavskega boja in kot sredstvo za reguliranje delovnih odnosov. Sklepale so jih delavske strokovne organizacije ob posredovanju delavske zbornice, inšpekcije dela in obratnih delavskih zakupnikov; registrirale in hranile so jih delavske zbornice.

Vsebina teh kolektivnih pogodb je bila odvisna od vrste delavskih akcij: ali je šlo za sklenitev okvirne kolektivne pogodbe, ki naj bi šele uredila vse delovne odnose med delavci in delodajalci, ali za izboljšanje že sklenjene kolektivne pogodbe, za ureditev ali izboljšanje mezd, za izboljšanje drugih delovnih pogojev itd. Kolektivna pogodba je imela normativni in obligacijski del. Normativni del je obsegal

splošne delovne pogoje: določbe o dolžini delovnega časa, o nadurnem delu, o praznikih, o mezdah in sistemih, o načinu izplačevanja zaslužkov in odtegljajih, o naravnih dajatvah (stanovanje, hrana, konsum), o višini mezd in mezdni tarifi, o nadomestilu zaslužka zaradi bolezni in drugih zadržkov od dela, o dopustih, o družinskih in drugih dokladah, o zdravstveni zaščiti, higieni in varnostni ureditvi obratnih prostorov, o položaju vajencev, o sprejemanju na delo in odpuščanju delavcev ob pomanjkanju dela, o delavskih zaupnikih in rabsodišču ob delovnih sporih in drugo. Zelo pogosto so v kolektivnih pogodbah tudi določbe, da podjetje priznava delavsko strokovno organizacijo in da delavcev zaradi članstva v tej organizaciji ne bo preganjalo.

Nadaljno in podrobno zakonodajo o sklepanju kolektivnih pogodb je prinesla Uredba o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnovanju in rabsodništvu z dne 12. februarja 1937. Ta uredba je svobodo delavskih akcij prečej omejila. Delavske strokovne (sindikalne) organizacije so bile sicer še priznane kot stranke za sklepanje kolektivnih pogodb na delavski strani, pri obveznem pomirjevalnem postopku in pri fakultativnem rabsodniškem postopku pa je že odločalo skupno zastopstvo delavcev, delodajalcev in državnih oblasti. Poleg tega si je država prilastila pravico, da v določenih pogojih sama izdaja kolektivne pogodbe, katerih norme so bile obvezne za vse delavce in delodajalce obravnavanega podjetja ali stroke. Določbe navedene uredbe z dne 12. februarja 1937 kažejo zelo odkrito težnjo po korporacijskem urejanju delovnih odnosov. Pri tem moramo upoštevati še prizadevanje države za okrepitev režimskih jugorasovih delavskih sindikatov, ki naj bi po zgledu italijanskih državnih sindikatov postali edini zastopnik delavstva in prevzeli uprave vseh delavskih ustanov (delavska zbornica, borza dela, okrožni urad za zavarovanje delavcev).

Kolektivno pogodbo smo opredelili kot pismeni sporazum med delavsko strokovno (sindikalno) organizacijo in podjetnikom (ali skupino podjetnikov) za ureditev pogojev dela, pravic in dolžnosti iz delovnega odnosa. Ker je bila mezdna tarifa navadno najvažnejši del kolektivne pogodbe in je bila pogosto tudi vzrok za začetek delavske akcije in sklenitev kolektivne pogodbe, se je ta imenovala včasih tudi tarifna pogodba: v Nemčiji se je imenovala Tarifvertrag. Naš izraz je povzet po avstrijski (Kollektivvertrag) in romanski terminologiji za kolektivne pogodbe (contract collectif, contratto collettivo). Minimalne mezde se imenujejo najnižje plače, ki jih je določala upravna oblast. Določanje minimalnih mezd je značilen primer poseganja državnih oblasti v urejanje delovnih odnosov. Zahteve za določanje minimalnih mezd so prihajale tako s

strani delavstva, kot s strani delodajalcev.

Zahteva po uzakonitvi minimalnih delavskih mezd je končno prišla v finančni zakon za leti 1936/37. Po tem zakonu je dobil minister za socialno politiko pooblastilo, da lahko po odobritvi ministrskega sveta in posvetovanju z delavskimi in podjetniškimi zbornicami z uredbo predpiše minimalne mezde v zvezi z obveznim sklepanjem kolektivnih pogodb, pomirjevanjem in razsodništvom in da lahko odreja stranke za sklepanje kolektivnih pogodb. Uredba je izšla 12. februarja 1937 in v moči te odredbe je 31. julija ban Dravske banovine določil minimalne mezde. V času poravnalnega postopka, ki je bil obvezen in ga je na prvi stopnji vodilo pristojno okrajno glavarstvo, je bila vsaka stavka in seveda izprtje (lockout), prepovedana in kazniva. Poravnan postopek je bil lahko zelo dolg in ga je bilo možno tudi zavlačevati. Če pa bi sprti stranki prepustili rešitev spora razsodniškemu odboru, je bil sklep razsodišča brezpogojno obvezen za obe strani in delavstvo v nobenem primeru ne bi smelo stavkati še ves čas veljavnosti sklepa, ki je dobil vlogo kolektivne pogodbe, to je najmanj 6 mesecev. Razsodniški odbor so sestavljali član, ki ga je imenoval ban, in najmanj po dva zastopnika vsake stranke. Za delavce v državnih, banovinskih in občinskih podjetjih je bil arbitražni postopek obvezen in niso imeli pravice do stavke. Kršitev te uredbe, npr. stavka pred in med pomirjevalnim postopkom, ali nespoštovanje odločbe razsodniškega odbora, je bilo kaznivo. Vsak delavec, ki bi v navedenem času stavkal, bi bil kaznovan z denarno kaznijo od 100 do 500 din (petdnevna do enomesečna mezda nekvalificiranega delavca) ali z zaporom do 30 dni.

Ta uredba je prinesla novo kvaliteto v skle-

panje kolektivnih pogodb. V tarifnem delu niso bile kolektivne pogodbe več povsem avtonomne. Uredba z določenimi minimalnimi mezdami je dobila značaj oktroirane okvirne kolektivne pogodbe, saj je natančno določala tudi izplačevanje raznih dodatkov in prejemkov v naravi (tovarniško stanovanje, kurjava in razsvetljava v njem, hrana pri delodajalcu). Posebnih koristi delavstvo od tega ni imelo, ker je bilo z minimalnimi mezdami izhodišče prenizko postavljeno, rastoča inflacija pred drugo svetovno vojno je naredila svoje, česar tudi novo določanje minimalnih mezd leta 1940 ni odpravilo, pa tudi za posamezne stroke posebno določanje mezd ni bilo zadostno in je bilo treba mezde korigirati z draginjskimi dokladami.

V povojni družbenopolitični ureditvi Jugoslavije ni bilo več razlogov za sklepanje kolektivnih pogodb, ker se delovno razmerje ni več jemalo za dvostransko; delavci so prevzeli oblast v svoje roke in niso bili več delojemalci, zato so Enotni sindikati delavcev in nameščencev Jugoslavije januarja 1946 sklenili, da se preneha nadaljne sklepanje kolektivnih pogodb. Kolektivne pogodbe so ostale kot instrument urejanja delovnih razmerij le za delavce v zasebnem sektorju; vendar so te kolektivne pogodbe izgubile večino klasičnih značilnosti (prostovoljnost sklepanja, avtonomija strank glede vsebine ipd.).

LITERATURA

Dr. Nikola Tintič, Razvoj kolektivnog ugovora u Jugoslaviji, Zagreb 1951; — dr. Stojan Bajič, Uredba o minimalnih mezdah, kolektivnih pogodbah, poravnavanju in razsodništvu, Ljubljana 1937; — dr. I. Kun, Kolektivni ugovor u teoriji i praksi, Zagreb 1940.

OSEBNI FOND IVA PIRKOVIČA V SAMOSTANU PLETERJE

BORIS GOLEC

Ime Iva Pirkoviča v zgodovinarski srenji ni ne širše znano ne posebej priznано. Pred šestimi leti umrlí Šentjernejčan je bil vse svoje življenje predvsem nadvse plodovit publicist, večš opazovalec, zapisovalec in avtor številnih raziskovalnih pobud. Po širini zanimanja se je mogel meriti z njim le redkokateri sodobnik, saj se je Ivo Pirkovič kljub zavratni bolezni, ki ga je še v mladih letih za vselej prikovala na invalidski voziček, posvečal najrazličnejšim strokam, od zgodovinske, arheološke, filološke pa vse do ekološke problematike,

teoretične fizike in matematike. Kar zadeva zgodovino, ga je mogoče šteti med ljubiteljske zgodovinarje, takšne, ki se iz razumljivih razlogov neprofesionalnosti ne ravnajo ravno po strogih cehovskih pravilih in merilih. S tem pa nikakor ni mogoče trditi, da niso nekatere njegove objave v strokovnem časopisju vredne pozornosti in upoštevanja.

Ob smrti v jeseni 1985 je Pirkovičeva dokumentarna zapuščina ostala pri družini, ki je vrsto let skrbela za težkega bolnika. Vedoč, da se v metrih nakopičenega gradiva skriva še